

AKADEMİK TARİH VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Academic Journal of History and Idea

Research Article

Received: 12.12.2025

Accepted: 20.05.2026

Mahmoud Ahmed *

<https://orcid.org/0000-0002-5051-251X>

19. Yüzyılın İlk Yarısında Mısır Yönetiminde Avrupalıların Rolü

The Role of Europeans in the Egyptian Administration during the First Half of the Nineteenth Century

Öz

Bu makale, XIX. yüzyılın ilk yarısında Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Avrupalı uzmanların, özellikle Fransızların, Mısır'ın idarî, askerî ve kültürel dönüşüm süreçlerindeki rollerini incelemektedir. Çalışma, Mısır toplumunda Avrupa'ya yönelik algının dönüşümünü ele alırken, Fransız etkisinin modernleşme politikaları üzerindeki belirleyici konumunu tarihsel ve kültürel bir bağlam içerisinde değerlendirmektedir. Araştırmanın temel amacı, Mısır yönetiminde görev alan Avrupalı şahsiyetlerin faaliyetlerini yalnızca kronolojik bir çerçevede ortaya koymak değil; aynı zamanda Mısırlı aydınların Avrupa'ya ve Avrupalı uzmanlara yönelik düşünsel ve kültürel yaklaşımlarının nasıl şekillendiğini incelemektir. Bu bağlamda Mehmed Ali Paşa'nın özellikle Fransız uzmanlara duyduğu güvenin, Mısır entelektüel çevrelerinde "ilerleme" ve "Avrupa" kavramları arasında güçlü bir ilişki kurulmasına katkı sağladığı ileri sürülmektedir. Araştırmada Tahtavi, Mubarak ve al-Tunusi gibi dönemin birincil kaynaklarına dayanan tarihsel-analitik yöntem benimsenmiştir. Makale iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Avrupalıların Mısır yönetimindeki genel konumları ve modernleşme sürecindeki işlevleri ele alınmakta; ikinci bölümde ise Clot Bey, Süleyman Paşa el-Faransâvî, Jomard, Serizi, Moguel, Perron ve Linant de Bellefonds gibi şahsiyetlerin idarî, askerî ve ilmi alanlardaki katkıları incelenmektedir. Böylece çalışma, hem modernleşme tarihine hem de XIX. yüzyıl Mısır düşünce dünyasında Avrupa algısının oluşumuna dair bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mısır modernleşmesi, Avrupalı uzmanlar, Fransız etkisi, Tahtavi, Mehmed Ali Paşa dönemi

Abstract

This article examines the role of European experts, particularly the French, in the administrative, military, and cultural transformation of Egypt during the reign of Mehmed Ali Pasha in the first half of the nineteenth century. While addressing the

*PhD Candidate, Department of History, Institute of Social Sciences, Sakarya University, Türkiye, mahmoudahmed00000@yahoo.com

Citation: Ahmed, M. (2026). 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır yönetiminde Avrupalıların rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 13(3), 1-16. <https://doi.org/10.46868/atdd.2026.1124>

Copyright and License Statement — © 2026 Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi (Academic Journal of History and Idea). This article is published as an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). The article may be used, shared, adapted, distributed, and reproduced in any medium or format for non-commercial purposes, provided that appropriate credit is given to the author(s) and the journal. The authors are solely responsible for the scientific, legal, and ethical content of the article; the editors and editorial board disclaim all responsibility.

changing perception of Europe within Egyptian society, it also explores the influence of French experts on the modernization policies pursued during this period within a broader historical and cultural context. Rather than offering a merely chronological account of the activities of Europeans employed in the Egyptian administration, the study focuses on how Egyptian intellectuals perceived Europe and its representatives in the context of reform and progress. In this respect, it argues that Mehmed Ali Pasha's reliance on French expertise played a significant role in establishing a close association between the ideas of "progress" and "Europe" among Egyptian intellectual circles. The study adopts a historical-analytical approach based primarily on contemporary sources, including the works of Tahtawi, Mubarak, and al-Tunusi. The article consists of two main sections. The first examines the general role of Europeans in the Egyptian administration and the modernization process, while the second analyzes the contributions of figures such as Clot Bey, Sulayman Pasha al-Faransawi, Jomard, Serizi, Moguel, Perron, and Linant de Bellefonds in the administrative, military, and intellectual spheres. In doing so, the study provides a comprehensive assessment of both the modernization of Egypt and the formation of perceptions of Europe in nineteenth-century Egyptian intellectual life.

Keywords: *Egyptian modernization, European experts in Egypt, French influence, Tahtawi, Mehmed Ali Pasha, nineteenth-century Egypt*

Giriş

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın yönetimini ele geçirmesinin ardından planladığı reform ve modernleşme projelerini sürdürebilmek için Avrupalı uzmanlardan yararlanmanın gerekli olduğunu fark etti. Bu doğrultuda, özellikle Avrupa'dan teknik bilgiye sahip kişileri Mısır'a çekebilmek amacıyla çeşitli teşvik politikaları uyguladı. İlk aşamada Fransız tüccarların Mısır'a gelmesini destekledi ve onların güvenli ve elverişli koşullar altında faaliyet gösterebilmeleri için uygun bir ortam oluşturmaya çalıştı. Ardından başta Fransızlar olmak üzere çok sayıda Avrupalı teknisyen, uzman ve nitelikli işçiyi idaresi altında çalıştırmayı başardı. Mehmet Ali Paşa, bu kişilerin bağlılığını güçlendirmek amacıyla kendilerine "ih-san-lar" olarak adlandırılan maddi ödemelerde bulundu (Dār al-Wathā'iq al-Qawmiyya, 1844b). Böylece kurduğu idarî yapıda Fransız uzmanların etkisi belirgin hâle geldi. Nitekim dönemin askerî, ekonomik, eğitimsel ve meslekî kurumlarında Fransız uzmanların varlığı dikkat çekici bir düzeye ulaştı. Bu durum, Mehmet Ali Paşa'nın modernleşme programında Fransızlara neden bu ölçüde öncelik verdiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Metodoloji

Bu çalışma, XIX. yüzyılın ilk yarısında Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Mısır yönetiminde görev yapan Avrupalı uzmanların, özellikle Fransız kökenli şahsiyetlerin, Mısır'ın idarî, askerî, eğitimsel ve kültürel dönüşüm süreçlerindeki rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada yalnızca Avrupalı uzmanların faaliyetleri kronolojik bir çerçevede ele alınmamış; aynı zamanda bu şahsiyetlerin Mısırlı aydınlar ve dönemin gözlemcileri nezdinde nasıl algılandığı ve bu algının Avrupa imgesinin oluşumuna nasıl katkı sunduğu da değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, klasik siyasî tarih yaklaşımının sınırlarını aşarak kültürel algı ve zihniyet tarihi perspektiflerini de dikkate alan disiplinlerarası bir yöntem benimsemektedir.

Araştırmada temel olarak tarihsel-analitik yöntem kullanılmıştır. Bu çerçevede döneme ait birincil kaynaklar eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş; metinlerin yalnızca içerikleri değil, kullandıkları

kavramlar, dilsel tercihleri ve Avrupalılara ilişkin tasvir biçimleri de analiz edilmiştir. Özellikle Tahtâvî, Ali Mübarek, Muhammed b. Ömer et-Tunusî, Salih Mecdi ve dönemin diğer Mısırlı müelliflerinin eserleri, Mısırlıların Avrupalılara yönelik düşünsel ve kültürel yaklaşımlarını anlamada temel kaynaklar arasında değerlendirilmiştir. Bunun yanında Mısır Ulusal Arşivleri'nde yer alan idarî belgeler, eğitim kayıtları, askerî raporlar ve resmî yazışmalar araştırmacının başlıca veri kaynaklarını oluşturmuştur.

Çalışmada ayrıca söylem analizi yönteminden de yararlanılmıştır. Mısırlı müelliflerin Avrupalıları tanımlarken kullandıkları “Efrenc”, “âlim”, “mühendis” ve “hakîm” gibi kavramlar üzerinden Avrupa'nın bilgi, ilerleme ve modernleşme ile nasıl ilişkilendirildiği incelenmiştir. Böylece Avrupalı uzmanların yalnızca teknik bilgi aktaran kişiler olarak değil, aynı zamanda modernleşmenin sembolik temsilcileri şeklinde algılandıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında bazı metinlerde yer alan eleştirel değerlendirmeler de dikkate alınarak, Mısırlıların Avrupalılara yönelik algısının bütünüyle idealize edilmiş bir çerçeve taşımadığı; faydacılık, çıkar ilişkileri ve kültürel mesafe gibi unsurları da içerdiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırma, modernleşme ve kültürel etkileşim literatürüyle ilişkilendirilmiş; özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı-Mısır dünyasında Avrupa'ya yönelik bakışın dönüşümünü ele alan çalışmalarla karşılaştırmalı bir perspektif içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Avrupa etkisini tek yönlü bir “taklit” ilişkisi şeklinde değil, karşılıklı etkileşim ve seçici uyarılama süreçleri üzerinden okumayı amaçlamaktadır. Böylece Mısır'daki modernleşme deneyiminin yalnızca teknik reformlardan ibaret olmadığı; aynı zamanda Avrupa'ya ilişkin zihinsel ve kültürel algıların yeniden şekillenmesiyle bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir.

Mısır Yönetiminde Avrupalılar

Mehmet Ali Paşa'nın işleri yürütmedeki pragmatik kişiliğini analiz ederek bu soruya yanıt vermek mümkündür. Nitekim o, daha en başından Fransızların o dönemde Mısır'ın toprağı ve halkının yapısıyla ilgili elde ettikleri bilgi birikiminin farkına varmıştı. Ayrıca kişiliğı, Fransa'nın Kavala Konsolosu olan Mösyö Léon'dan büyük ölçüde etkilenmişti. Mehmet Ali, küçük yaşlardan itibaren onun koruması altına girmişti ve Mısır'ın yönetimini üstlenmeden önce özel işlerini idare ederken onun tavsiye ve yönlendirmelerine sıkça başvurmuştu (Kâr, 2015). Bu kişinin, Mehmet Ali'nin Fransızlara yönelik yaklaşımının şekillenmesinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Mehmet Ali, devletin kuruluş sürecindeki başarıda Fransızların katkısını vurgulayarak şu ifadeleri kullanmıştır (Courhan, 2015, s. 43):

“Her şeyi Fransa'ya borçluyum, her şeyi kralına. Bizî içinde bulunduğumuz barbarlıktan çıkarırlar Fransızlardı. Donanmam, ordumun düğeni, kurumlarım ve ticaretim bu asil çalışmanın ürünüdür. Fransızları nasıl sevmeyeyim?”

Buradan hareketle, özellikle Fransızların başı çektiği Avrupa varlığının, Mısırlıların Fransa'ya ve Fransızlara bakışlarının şekillenmesindeki temel unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, söz konusu varlığın Mısır'daki Avrupa algısının dönüşümüne katkı sağlaması ve Fransız işgali dönemindeki algılardan farklı yeni bir dönemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Avrupalıların Mısır'a gelişini teşvik etmesi ve onları yönetim mekanizmasında kullanması, birçok Mısırlıya bu kişilerin kültürünü yakından tanıma imkânı sundu. Eğitim, askerî yaşam, ekonomi ve diğer alanlarda kurulan doğrudan ilişkiler sayesinde Mısırlılar, Avrupa'ya dair daha kapsamlı bir bilgi birikimi edinmeye başladılar.

Bu kaynağın burada ele alınmasının temel amacı, Mısırlıların özellikle Fransızlar hakkında edindikleri bilgi birikiminin niteliğini ortaya koymak ve bunun Avrupalılara yönelik bakış açısının dönüşümüne nasıl katkı sağladığını incelemektir. Çalışmanın amacı, söz konusu Avrupalıların Mısır idaresindeki isimlerini ve faaliyetlerini yalnızca kronolojik biçimde sıralamak değil; aynı zamanda Mısırlıların bu şahsiyetlere yönelik geliştirdiği düşünsel yaklaşımı değerlendirmektir. Nitekim bu yaklaşım, Mısırlıların zihninde “Efrenc” imajının nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Dönemin çok sayıda Mısır menşeli yazılı kaynağında Avrupalılar, övgü içeren ve bilgiyle özdeşleştirilen ifadelerle tasvir edilmiştir. Bu bağlamda Tahtāwī'nin *Takhlīṣ al-ibriz fī talkhīṣ Bariz* adlı eserinde yer alan şu ifade dikkat çekicidir (Tahtawi, 2013, s. 9):

“Allah onu korusun, nîmet sahibi, ülkesini geliştirmek için büyük bir gayret göstermiş; Efrenc âlimlerinden getirebildiklerini Mısır'a getirmiş, mümkün olanları da bu ülkelere göndermiştir. Çünkü onların âlimleri, hikmet bilimlerinde diğerlerinden üstündür.”

Benzer şekilde, El-Rujabi şu değerlendirmede bulunmuştur (El-Rujabi, 1997, ss. 246–247):

“Ülkenin emirine, savaş sanatını bilen, saf düzenlerini ve saldırı tekniklerini kavrayan, düzenli ve dirençli askerleri getirmek gereklidir. Eğer bu alanda bilgileri yoksa, bu savaş sanatını öğrenmeleri gerekir ki düşmana karşı etkili biçimde mücadele edilebilsin.”

Bu alıntılar, dönemin entelektüellerinin Avrupalı bilgi ve teknik birikimine ne ölçüde önem verdiklerini ve bunu Mısır'ın gelişimi açısından gerekli gördüklerini ortaya koymaktadır. Avrupalılar yalnızca idarî yapılarda görev alan kişiler olarak değil, aynı zamanda ilerleme ve modernleşme süreçlerinin temsilcileri şeklinde değerlendirilmiştir.

Mehmet Ali Paşa'nın Avrupalılara yönelik yaklaşımı, onun pragmatik ve sonuç odaklı yönetim anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Paşa, Fransızların Mısır'ın toplumsal ve coğrafi yapısına dair sahip olduğu bilgi birikimini stratejik bir avantaj olarak görmüş ve bunu devletin modernleşme sürecinde kullanmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Fransız uzmanların yönetime katılımını

teşvik etmesi, yalnızca teknik ve bilimsel bilgiden yararlanmayı değil, aynı zamanda Mısırlıların Avrupa kurumlarını ve kültürel yapısını doğrudan deneyimlemelerini de mümkün kılmıştır. Bununla birlikte Paşa'nın bu ilişkileri aynı zamanda kendi iktidarını güçlendirme ve devlet yapısını yeniden organize etme amacıyla kullandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Mısırlıların Avrupalılara yönelik olumlu yaklaşımının büyük ölçüde yönetici ve entelektüel çevrelerde şekillendiğini; toplumun farklı kesimlerinde ise daha temkinli ve karmaşık değerlendirmelerin ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir.

Öte yandan dönemin Mısırlı entelektüel çevreleri ve yazılı kaynakları, Avrupalıları hem övgüyle anmakta hem de modernleşme sürecindeki katkılarını vurgulamaktadır. Clot Bey, Süleyman Paşa ve diğer Avrupalı uzmanların eğitim, tıp, mühendislik ve askerî alanlardaki faaliyetleri, Mısır'da Avrupa'ya dair olumlu bir imajın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte bazı kaynaklar, Avrupalı uzmanların kişisel çıkarlarını önceleyen tutumlarına da dikkat çekmekte ve bu algının bütünüyle idealize edilmiş olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Mısırlıların Avrupalılara yönelik yaklaşımı, bir yandan teknik ve bilimsel ilerlemeye duyulan hayranlığı içerirken, diğer yandan yabancı uzmanların varlığının doğurabileceği çıkar ilişkileri ve güç dengelerine dair farkındalığı da barındıran daha çok katmanlı bir perspektif ortaya koymaktadır.

Mısırlıların Avrupa Algısında Öne Çıkan Figürler

Bu çalışma, XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır yönetiminde görev alan Fransız kökenli uzmanların idarî, askerî, tıbbî, eğitimsel ve teknik alanlardaki rollerini genel bir çerçevede ele almakta ve bu kişilerin Mısırlıların Avrupalılara yönelik algısının şekillenmesindeki etkisini incelemektedir. Clot Bey'in modern tıp eğitimini kurması, Süleyman Paşa el-Faransâvî'nin ordunun yeniden düzenlenmesindeki belirleyici katkıları, Jomard'ın eğitim politikaları ve Avrupa'ya öğrenci gönderme sürecindeki rolü, Serizi ve Moguel Bey gibi mühendislerin tersane, liman ve kanal projelerindeki teknik başarıları, Linant de Bellefonds'un sulama çalışmalarındaki etkisi ve Biron, Bruner ile Lefebvre gibi bilim ve tıp uzmanlarının ilmi üretim ve çeviri faaliyetlerine sağladıkları katkılar, Mısır'ın modernleşme hamlesinde Fransız uzmanlığının ne derece belirgin olduğunu göstermektedir. Dönem kaynaklarında bu şahsiyetlerin çoğu büyük bir takdirle anılırken, bazı Mısırlı gözlemciler kimi Avrupalı uzmanların kişisel çıkar odaklı yaklaşımlarına da dikkat çekmiş ve böylece Avrupa etkisine dair daha dengeli bir perspektif ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede söz konusu Avrupalı aktörler, hem Mısır'ın modernleşmesinin teknik ve kurumsal boyutlarını şekillendirmiş hem de Mısırlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara, yönelik olumlu fakat yer yer temkinli algısının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Fransız Antoine Barthélemy Clot Bey (Clot Pasha)

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Mısır idaresinde öne çıkan ve Avrupalıların Mısırlıların gözündeki imajının şekillenmesinde önemli rol oynayan Fransız şahsiyetlerden biri de Antoine

Barthélemy Clot Bey'dir. Arapça kaynaklarda (Dār al-Wathā'iq al-Qawmiyya, 1837) "Klūṭ Bek" şeklinde de geçen Clot Bey, bu dönemde Mısır'da görev yapan en etkili Avrupalı isimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Sahip olduğu bilgi birikimi, meslekî liyakati ve sunduğu hizmetler sayesinde hem yönetim çevrelerinde hem de halk nezdinde dikkat çekici bir itibar kazanmıştır. Clot Bey'in Mısır'daki saygınlığını ortaya koyan çağdaş kaynaklardan biri, Salih Mecdi'nin şu ifadeleridir (Magdi, 1958, s. 33):

"1242 yılı son ayında (Miladi 1827), Fransız bir doktor olan Clot'un yönetiminde Ebû Za'bel köyünde Tıp Okulu açıldı. Bu Fransız doktor, Mısır'ın evlatlarından hekimler yetiştirmeye gösterdiği özen nedeniyle 'Emîrû'l-Livâ' rütbesiyle ödüllendirilmiştir."

Ayrıca Muhammed b. Ömer et-Tunusî de *Kunûz al-şihha wa-yawâqit al-minha* adlı eserinin giriş kısmında Clot Bey hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Muhammed Ali Paşa'nın yüksek makamına hizmet için hazır bulunanların en büyüğü, çağının Hipokrat'ı ve meslektaşlarının Eflatun'u olan ve 'Ben bir hekimim' diyenlerin en ünlüsü Clot Bey'dir. Kara ve deniz sağlık teşkilatının başkanı, hekimlerin reisi olan bu zat, talebe yetiştirmekte, hastaları tedavi etmekte, hastaneleri inşa etmekte büyük bir gayret göstermiştir. Onun sayesinde tıp ilmi Mısır'da yayılmıştır." (Clot Bey, 1297, s. 3).

Benzer şekilde, *Al-qawl al-şarih fi 'ilm al-tashrih* adlı eserin ön sözünde şu değerlendirmeye yer verilmiştir:

"Tıp eğitimi için Avrupa'dan bu alanda yetkin birçok öğretmen getirildi. Onlar için Ebû Za'bel Tıp Okulu inşa edildi ve Arap gençlerinden seçkin öğrenciler toplandı. Eğitim işleri onlara bırakıldı ve cömert biçimde maaş tahsis edildi. Bu görevin başına, yüksek lütuflara mazhar olan ve akranları arasından 'beylik' rütbesiyle öne çıkan Clot Bey getirildi. O, 'Cihadiyye ordusunun başhekim'i olarak anıldı. Tıbbın çeşitli dallarını öğretmenler arasında paylaştırdı ve İspanyol kökenli doktor Gîtânî'yi anatomi eğitiminden sorumlu kıldı." (Clot Bey & Bayle, 1833, s. 3).

Bu ifadelerden anlaşılabacağı üzere, Clot Bey yalnızca modern tıp eğitiminin kurucularından biri değil, aynı zamanda Avrupalı uzmanlığın bilgi ve teknik kapasitesinin somut bir temsilcisi olarak Mısırlıların zihninde önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda Clot Bey'in faaliyetleri, Mısırlıların Avrupa'ya yönelik olumlu yaklaşımının şekillenmesinde etkili unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Clot Bey'in Mısır'daki faaliyetleri, modern tıp eğitiminin kurumsallaşması ve sağlık teşkilatının yeniden düzenlenmesi bakımından önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Kaynaklarda övgüyle anlatılan hizmetleri, onun teknik bilgi ve meslekî yetkinliğinin Mısır'daki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dönemin metinleri büyük ölçüde Clot Bey'in başarılarını ve Mısırlılar üzerindeki olumlu etkisini vurgulamakta, eleştirel değerlendirmelere ise sınırlı ölçüde yer vermektedir. Bu durum, Avrupalı uzmanların Mısır'daki etkisinin çoğu zaman tek yönlü bir ilerleme anlatısı çerçevesinde sunulduğunu düşündürmektedir. Örneğin Clot Bey'in uygulamaya koyduğu eğitim

ve sağlık modellerinin yerel kültürel yapılarla nasıl bir ilişki kurduğu ya da hangi toplumsal gerilimleri doğurduğu konusunda kaynaklarda ayrıntılı değerlendirmeler sınırlı kalmaktadır.

Analitik açıdan değerlendirildiğinde, Clot Bey'in Mısırlılar nezdinde kazandığı prestij, Avrupa bilgi ve uzmanlığına duyulan güvenle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum, Mısır'daki modernleşme sürecinin büyük ölçüde Avrupalı uzmanların katkılarıyla ilerlediği yönündeki algıyı güçlendirmiştir. Bununla birlikte bu yaklaşımın, yerel bilgi birikimi ve mevcut kurumsal tecrübeleri ikinci planda bırakma riskini de taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla Clot Bey ve benzeri Avrupalı figürlerin faaliyetleri, yalnızca teknik başarılar çerçevesinde değil; bilgi transferi, idarî güç ve kültürel prestij ilişkileri bağlamında da değerlendirilmelidir. Böylece Mısırlıların Avrupa'ya yönelik olumlu algısının, yalnızca bir hayranlık söyleminden ibaret olmadığı; aynı zamanda modernleşme, otorite ve kültürel etkileşim süreçlerinin karmaşık bir sonucu olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

Fransız Asıllı Süleyman Paşa (Kolonel Sève)

Mısır idaresinde öne çıkan diğer Avrupalı figürlerden biri de Kolonel Sève olarak bilinen ve İslam'a geçtikten sonra "Süleyman Paşa el-Faransâvî", resmî yazışmalarda ise "Süleyman Ağa" adıyla anılan şahsiyettir. Bu isim, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Mısırlıların Avrupalılara yönelik algısının şekillenmesinde dikkat çekici bir etki yaratmıştır. Onun bu etkisinin temelinde yalnızca Avrupalı kimliğine rağmen İslamiyet'i kabul etmiş olması değil, aynı zamanda Mısır'ın askerî teşkilatı içerisinde üst düzey bir konuma yükselmesi de yer almaktadır.

Süleyman Paşa, çağdaş kaynakların önemli bir kısmında övgüyle anılmıştır. Tahtawi, onun Cihadiyye ordusunda üst düzey görevlerde bulunduğunu belirtmiştir (Tahtawi, 2010). Ali Mübarek ise *Hayâtî* adlı hatıratında onunla ilişkisini şu şekilde aktarmaktadır:

"Hicrî 1260 (Miladî 1844) yılında Mısır Valisi, oğullarını eğitim amacıyla Fransa'ya göndermeye karar verdi. Bu maksatla okullardan başarılı öğrencilerin seçilmesi emredildi. Merhum Süleyman Paşa el-Faransâvî, Mühendislik Okulu'na gelerek öğrencilerden bir kısmını seçti. Seçtikleri arasında ben de vardım..." (Mubarak, 1989, s. 16).

Ali Mübarek, *Al-khiṭaṭ al-taṣfiqiyya al-jadida li-Miṣr wa-al-Qāhira* adlı eserinde Süleyman Paşa'nın ordu teşkilatındaki yerini daha ayrıntılı biçimde ele almaktadır (Mubarak, 2014b, s. 186):

"Paşa başlangıçta kölelerden oluşan düzenli bir ordu kurmayı düşündü; ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçerek ordunun bir kısmını memlûkelerden, bir kısmını yerli gençlerden, bir kısmını ise kölelerden oluşturmaya karar verdi. Bu askerleri topladı, oğlu İbrahim Paşa'nın komutasına verdi ve onları Asvan'a gönderdi. Halkın gözünden uzak bu birlikler, eğitim almaları için iki yetenekli Fransız öğretmene teslim edildi. Bu öğretmenlerden biri Marie, diğeri ise Seve idi. Daha sonra Seve İslam'a geçti ve Süleyman Paşa el-Faransâvî adıyla tanındı. Orduyu modern yöntemlerle eğitmeye başladı ve nihayetinde Paşa'nın hedeflerinin gerçekleşmesine katkıda bulundu."

Süleyman Paşa'nın etkisi yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki kuşaklar tarafından da takdirle anılmıştır. Özellikle askerî birliklerin modern yöntemlerle eğitilmesinde öncü rol oynadığı sıkça vurgulanmıştır (Dār al-Wathā'iq al-Qawmiyya, 1910). Bu yönüyle Süleyman Paşa, Mısır ordusunun yeniden yapılandırılmasında etkili olan en önemli Avrupalı uzmanlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Süleyman Paşa el-Faransâvî'nin Mısır'daki rolü, hem Avrupalı kimliğinin İslamiyet'le birleşmesi hem de askerî teşkilattaki üst düzey konumu bakımından dikkat çekici görünmektedir. Onun modern askerî eğitim ve organizasyon yöntemlerini Mısır ordusuna uyarlaması, dönemin askerî modernleşme sürecinde önemli bir dönüşüm aşaması olarak değerlendirilebilir. Kaynaklar, Süleyman Paşa'nın disiplinli yaklaşımını ve eğitim faaliyetlerini övgüyle aktarırken, onun etkisinin yalnızca kısa vadeli askerî başarılarla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda eğitim ve idarî yapı üzerinde de uzun vadeli sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bu durum, Avrupalı uzmanların yerel toplum üzerindeki etkisinin yalnızca teknik bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel dönüşümlere de katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte mevcut metinlerde Süleyman Paşa'nın faaliyetleri büyük ölçüde başarı ve ilerleme ekseninde değerlendirilmiş, eleştirel perspektiflere daha sınırlı biçimde yer verilmiştir. Örneğin onun Mısır ordusuna taşıdığı yöntemlerin yerel askerî geleneklerle nasıl uyum sağladığı, bu dönüşüm sürecinin toplum içerisinde ne tür tepkiler doğurduğu veya modernleşmenin kültürel sonuçlarının nasıl hissedildiği konuları ayrıntılı biçimde tartışılmamıştır. Ayrıca Avrupalı kimliğinin İslamiyet'le birleşmesinin Mısırlılar üzerindeki etkisinin, yalnızca olumlu bir kabul çerçevesinde değil, daha geniş sosyal ve kültürel dönüşümler bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Süleyman Paşa'nın faaliyetleri, yalnızca askerî başarılar açısından değil; modernleşme, kültürel uyum ve idarî dönüşüm süreçleri içerisindeki çok katmanlı etkileri bakımından da ele alınmalıdır.

Adam François Jomard (Hâce Cumar) ve Mısır'daki İdarî Rolü

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Mısır idaresinde önemli roller üstlenen Avrupalı şahsiyetlerden biri de Adam François Jomard'dır. Resmî yazışmalarda sıklıkla “el-Havâce Cumâr” şeklinde anılan Jomard, özellikle eğitim ve kültür politikaları alanında Mısır'ın modernleşme sürecinde etkili olmuş bir isimdir. Jomard, 1826 yılından itibaren Paris'e gönderilen Mısır öğrenci heyetlerinin gözetimiyle görevlendirilmiş ve Mısır'dan Avrupa'ya öğrenci gönderme fikrinin öncülerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Tahtawî, *Takblîş al-ibrîz fî talkbîş Bârîz* adlı eserinde Jomard'ı övgüyle anmakta ve onun Mısır'a katkılarını şu ifadelerle aktarmaktadır (Tahtawî, 2013, s. 21):

“Hazret-i Mesyo Cumâr, yüce devlet tarafından derslerin nazırlığına tayin edilmiştir. O, Fransız Bilimler Akademisi’nin en saygın âlimlerinden biridir. Doğasında, devlet ricaline duyduğu sevgi ve onlara hizmet arzusu açıkça görülmektedir. Mısır’da, hatta tüm Afrika’da bilimlerin ve bilgilerin yayılmasına gösterdiği ilgi, bu ülkenin menfaatlerine ne derece önem verdiğini ortaya koymaktadır. Mesyo Cumâr’ın ilmî birikimi ve idare anlayışı, daha ilk bakışta kalemin kılıktan üstün olduğunu düşündürmektedir; zira onun kalemle başardıkları, başkalarının çok sayıda kılıçla dahi gerçekleştiremeyeceği işlerdir. Bu durum şaşırtıcı değildir; çünkü diyarlar kalemle idare olunur. Bilimsel meselelere olan ilgisi hızlı ve yoğunudur; üretkenliği ise dikkat çekicidir. Bu özellik, pek çok Fransız âliminde de görülmektedir.”

Bu ifadeler, Jomard’ın yalnızca bir bürokrat değil, aynı zamanda kültürel dönüşüm ve modernleşme sürecinin önemli aktörlerinden biri olarak algılandığını göstermektedir. Eğitim aracılığıyla toplumun dönüştürülebileceği düşüncesini temsil eden bu figür, Mısırlı aydınların Avrupalı entelektüellere yönelik olumlu yaklaşımının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Adam François Jomard’ın Mısır’daki etkisi özellikle eğitim ve kültür politikaları çerçevesinde dikkat çekmektedir. Öğrenci heyetlerinin Avrupa’ya gönderilmesini organize etmesi, bilgi transferini sistematik bir niteliğe kavuşturmuş ve Mısır’daki entelektüel birikimin gelişimine katkı sağlamıştır. Kaynaklarda onun yalnızca idarî bir görevli olarak değil, aynı zamanda kültürel ve bilimsel bir rehber olarak sunulması, Avrupalı uzmanların modernleşme sürecindeki etkisinin idarî sınırları aşarak düşünsel ve epistemik alanlara da uzandığını göstermektedir. Bu durum, Mısırlı aydınların Avrupa bilim ve kültürüne yönelik olumlu algısının güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bununla birlikte mevcut anlatı büyük ölçüde övgü ve başarı ekseninde şekillenmekte; Jomard’ın faaliyetlerinin toplumsal ve kültürel sonuçlarına ilişkin eleştirel değerlendirmelere sınırlı biçimde yer verilmektedir. Örneğin Avrupa’ya gönderilen öğrencilerin seçim süreçlerinde ortaya çıkan sosyal farklılıklar veya bu eğitimin belirli elit çevreler üzerinde yoğunlaşmasının doğurduğu sonuçlar ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Aynı şekilde Jomard’ın temsil ettiği bilgi aktarım modelinin yerel kültürel yapılar üzerindeki etkileri ve olası direnç biçimleri de sınırlı düzeyde tartışılmıştır. Bu nedenle Jomard’ın katkıları değerlendirilirken, modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı fırsatlar kadar toplumsal dönüşümün doğurabileceği gerilimlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Fransız Mühendis De Serizi Bey ve İskenderiye Tersanesi’ndeki Rolü

XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır’da öne çıkan Avrupalı şahsiyetlerden biri de gemi mühendisliği alanındaki faaliyetleriyle tanınan Fransız mühendis De Serizi’dir. Serizi Bey, Fransa’da Mısır’a ait gemilerin inşa süreçlerini denetlemiş, ardından 1829–1832 yılları arasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından İskenderiye Tersanesi’nin kurulumu ve yönetimiyle görevlendirilmiştir.

Serizi Bey, tersane projesi kapsamında geniş idarî yetkilerle donatılmıştır (Dār al-Wathā'iq al-Qawmiyya, 1827). Ali Mübarek de Serizi'yi övgüyle anmış ve onun Mısır donanmasına katkısını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Mısır donanması için 1829 yılında Fransa’nın Tulon kentinden usta ve yetenekli mühendis Monsieur Serizi getirildi. Tersanenin başmühendisi yapıldı ve ‘Serizi Bey’ unvanını aldı. Ardından paşalık rütbesine kadar yükseldi.” (Mubarak, 1989, s. 139).

Serizi Bey’in sahip olduğu bu yüksek statü, yalnızca teknik uzmanlığıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda Fransız mühendisliğinin idarî ve askerî sistem içerisindeki prestijini güçlendiren sembolik bir konuma dönüşmüştür. Bu bağlamda Serizi Bey, Mısırlıların Avrupalılara, özellikle de Fransız uzmanlara yönelik olumlu yaklaşımının şekillenmesinde etkili olan isimlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Fransız mühendis De Serizi’nin Mısır’daki rolü, yalnızca teknik becerileriyle değil, idarî ve askerî sistem içerisindeki etkinliğiyle de dikkat çekmektedir. İskenderiye Tersanesi’nde sahip olduğu geniş yetki alanı ve yüksek statü, Mısır’ın modernleşme sürecinde Avrupa mühendisliğinin taşıdığı prestiji sembolize etmektedir. Bu durum, teknik uzmanlığın yerel toplum üzerinde yalnızca idarî değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik etkiler de yaratabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda Serizi’nin başarısı, Mehmed Ali Paşa’nın modernleşme vizyonunu gerçekleştirmek amacıyla yabancı uzmanlardan stratejik biçimde yararlanma yaklaşımını da ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte mevcut anlatı büyük ölçüde başarı ve ilerleme ekseninde kurulmuştur. Serizi’nin faaliyetlerinin yerel iş gücüyle ilişkileri, Mısırlı uzmanların bu süreçteki rolleri veya toplum içerisindeki olası tepkiler ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Bu nedenle tarihî anlatının daha dengeli biçimde değerlendirilebilmesi için Serizi Bey’in faaliyetlerinin yalnızca teknik başarılar açısından değil, yerel bilgi birikimi, toplumsal dönüşüm ve idarî bağımlılık ilişkileri çerçevesinde de incelenmesi gerekmektedir. Böylece onun katkıları, hem modernleşme sürecinin somut başarıları hem de bu sürecin doğurduğu sosyal ve kültürel etkiler bağlamında daha bütüncül bir biçimde anlaşılabilir.

Fransız Mühendis Moguel Bey’in Mısır’daki Altyapı Projelerine Katkıları

XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır’da görev yapan Avrupalı mühendislerden biri de Fransız kökenli yollar ve köprüler mühendisi Moguel Bey’dir. 1838 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından İskenderiye Limanı havuzunun inşaa çalışmalarını yönetmekle görevlendirilmiştir. Bunun yanında deniz altı makinelerinin ve rıhtım sistemlerinin kurulması gibi teknik açıdan karmaşık görevler de kendisine verilmiştir. Bu sistem sayesinde büyük gemiler rıhtım makineleri aracılığıyla karaya çekilerek onarılabilmekteydi (Şukrî et al., 2009).

Ali Mübarek, Moguel Bey'in teknik katkılarına özellikle dikkat çekmekte ve Kalyubiyiye'deki kanal sisteminin önemli unsurlarından biri olan Kanaatir Hayriye projesindeki rolünü şu sözlerle aktarmaktadır (Sammarco, 2006, s. 184):

“Kıta kanal sisteminde Moguel Bey başmühendis olarak tayin edilmişti. Kanaatir Hayriye’ye giderek onunla birlikte çalışılması ve gemilerin güvenli geçişini sağlamak amacıyla gerekli mühendislik tedbirlerinin alınması emredildi.”

İskenderiye'deki gemi havuzunun inşa süreciyle ilgili olarak Ali Mübarek şu ifadeleri kullanmaktadır (Mubarak, 1989, s. 24):

“Moguel Bey Fransa’dan getirildi ve bu havuzun inşası kendisine verildi. İlk olarak bir plan hazırladı ve bunu Paşa’ya sundu; Paşa planı beğenince derhal inşaatla başladı. Önce havuzun bulunduğu alan kazılarla temizlendi, ardından kazıklar çakıldı. Her defasında kazılan yer betonla dolduruldu ve bu işlem istenilen şekle ulaşana dek tekrarlandı. Sonunda hem halk hem devlet bu hizmetten faydalandı.”

Moguel Bey'in bu katkıları, Mısır'ın altyapısal modernleşme sürecinde Fransız mühendisliğinin ne derece belirleyici bir unsur hâline geldiğini ve Fransız uzmanlara duyulan güveni açık biçimde göstermektedir.

Fransız doktor Biron da bu dönemde öne çıkan isimlerden biri olmuştur. Tıp okulunda doğa bilimleri ve kimya dersleri veren Biron, 1839 yılında okulun müdürlüğüne atanmıştır. Onun önemi yalnızca idarî görevlerini başarıyla yürütmesinden değil, aynı zamanda Mısır'daki çeviri ve yayın faaliyetlerine aktif biçimde katılmasından kaynaklanmaktadır. Arapça diline hâkimiyeti, bu faaliyetlerde etkili olmasını sağlamıştır (Eş-Şiyal, 1944).

Bu nedenle dönemin birçok Mısırlı müellifi Biron'dan övgüyle söz etmiştir. Bunlardan biri olan Muhammed ‘Ayyād al-Ṭanṭāwī, onunla ilişkisini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Kahire’de Kasr el-Ayni okulunun müdürü olan Mösyö Biron, benimle birlikte el-Eğânî ve Ensâb el-‘İkâd adlı eserlerin birçok bölümünü okumuştur.” (At-Tantawi, n.d.).

Muhammed b. Ömer et-Tunusî de Biron’u şu ifadelerle övmektedir (El-Tunusî, 1850, s. 6):

“Zamanının en becerikli, en anlayışlı ve mesleğinde en parlak kişisi olan Fransız kimyager Biron ile tanıştım. O bana Arapça olarak Kelile ve Dimne kitabını okudu; ben de ona seyahatlerimde karşılaştığım ilginç olaylardan söz ettim. Bunun üzerine o, gördüğüm bu olayları kaleme almamı tavsiye etti. Ben de onun bu değerli önerisine uyarak zihnimdeki düşünceleri yazıya dökmeye başladım.”

Et-Tunusî, *Kunûz al-şihha wa-yawâqūt al-minha* adlı eserin ön sözünde de Perron'dan şu sözlerle bahsetmektedir (Clot Bey, 1297, s. 4):

“Eser ortaya çıktığında onu miralay Kléber Bey'in ellerinden; zeki, anlayışlı, maharetli ve seçkin kimyager, Arapçaya ve edebî sanatlara hâkim, insan sağlığı ilminin nazırı olan öğretmen Biron’a teslim etti.”

Fransız mühendis Linant de Bellefonds da tarım ve sulama alanındaki faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Muhammed Ali Paşa'ya uzun yıllar hizmet eden Linant, bu süreçte arazilerin ıslahı, kanalların temizlenmesi ve yeni sulama kanallarının inşası gibi çalışmalarda görev almıştır (Rivlin, 2016). Muhammed Ali Paşa, Kalayub bölgesindeki Qanater el-Khayriyya projesinin yönetimini ona emanet etmiş; Linant da bu süreçte Saint-Simoncu çevrelere mensup bazı Fransız mühendislerle birlikte çalışmıştır. Ali Mübarek, özellikle sulama alanındaki katkılarını ve buhar makinelerinin geniş tarım alanlarının sulanmasında kullanılmasına yönelik önerilerini övgüyle anmaktadır (Mubarak, 2012).

Bu dönemde öne çıkan bir diğer Fransız isim, Kasr el-Ayni Hastanesi'nde görev yapan Dr. Bruner'dir. Muhammed 'Ayyād al-Ṭanṭāwī, Bruner'i "iyi ahlaklı ve yumuşak huylu bir kişi; hastasını tedavi etmeden önce iyileştiren biri" şeklinde tanımlamaktadır. Dikkat çeken diğer Fransız şahsiyetlerden biri de maden mühendisi Lefebvre'dir (Dār al-Wathā'iq al-Qawmiyya, 1844a). Tahtawi, onu "mineraloji alanında tanınmış bir uzman" olarak nitelendirmiş ve Muhammed Ali Paşa'nın görevlerini başarıyla tamamlaması hâlinde kendisine miralay rütbesi verme sözü verdiğini aktarmıştır (Tahtawi, 2010).

Tüm bu Avrupalı uzmanlar ve benzeri birçok isim, Mısırlıların Avrupalılara, özellikle de Fransızlara yönelik bakış açılarının dönüşümünde etkili olmuştur. Mısır idaresinde görev yapan bu şahsiyetlerin katkılarını öven çok sayıda ifade dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bazı Mısırlı müellifler, Avrupalı uzmanların faydacı ve kişisel çıkar odaklı yaklaşımlarını da fark etmişlerdir. Ayrıca Tahtawi, Sudan'daki maden çıkarma faaliyetlerini yöneten Hayreddin Paşa'dan söz ederken, onun yanında çalışan Avrupalılara karşı zaman zaman sert bir tavır sergilediğini belirtmektedir:

"Onları azarlamaktan ve kınamaktan çekinmezdi." (Tahtawi, 2010, s. 260).

Bu örnekler, XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da görev yapan Avrupalı uzmanların modernleşme sürecindeki etkisini açık biçimde göstermektedir. Moguel Bey'in liman ve kanal projeleri, Biron'un tıp eğitimi ve çeviri faaliyetleri, Linant de Bellefonds'un sulama çalışmaları ile Bruner ve Lefebvre'nin bilimsel ve teknik alanlardaki katkıları, Avrupalı uzmanların Mısır'daki idarî, teknik ve kültürel dönüşüm süreçlerinde önemli roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Bu şahsiyetler yalnızca uzmanlıklarıyla değil, aynı zamanda Mısırlıların Avrupa'ya yönelik olumlu algısının şekillenmesinde sembolik bir işleve sahip olmuşlardır.

Bununla birlikte mevcut anlatı büyük ölçüde övgü ve başarı vurgusu üzerine kuruludur. Tahtawi'nin Alphonse Gautier örneğinde dile getirdiği faydacı yaklaşım dışında, Avrupalı uzmanlara yönelik eleştirel değerlendirmeler sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu durum, tarihî anlatının çoğu zaman tek yönlü bir perspektifle şekillendiğini düşündürmektedir. Avrupalı uzmanların yürüttüğü projelerin

toplumsal, ekonomik ve kültürel etkilerinin; yerel iş gücüyle ilişkilerinin ve olası toplumsal tepkilerin daha ayrıntılı biçimde incelenmesi, daha dengeli bir değerlendirme yapılmasına katkı sağlayacaktır. Böylece Mısırlıların Avrupalılara yönelik algısı yalnızca övgü ve takdir çerçevesinde değil, aynı zamanda karmaşık etkileşimler ve karşılıklı çıkar ilişkileri bağlamında da anlaşılabilir hâle gelecektir.

Sonuç

Bu çalışma, XIX. yüzyılın ilk yarısında Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Mısır'ın modernleşme sürecinde Avrupalı uzmanların, özellikle de Fransız kökenli şahsiyetlerin, belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Clot Bey'in tıp eğitimi alanındaki faaliyetleri, Süleyman Paşa el-Faransâvî'nin askerî teşkilatın yeniden düzenlenmesine yönelik katkıları ve Jomard'ın eğitim politikaları üzerindeki etkisi, Mısır'daki kurumsal dönüşüm sürecinin en dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Avrupalı uzmanlar, yalnızca teknik bilgi aktaran kişiler olarak değil; aynı zamanda idarî, askerî ve kültürel dönüşümün taşıyıcı aktörleri olarak öne çıkmıştır.

Araştırma, Mısırlı aydınların Avrupalılara yönelik algısının büyük ölçüde olumlu bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir. Rifā' al-Taḥṭāwī, Ali Mübarek ve diğer çağdaş müelliflerin eserlerinde Avrupalılar çoğunlukla bilgi, ilerleme ve düzen kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda Avrupalı uzmanların faydacı ve çıkar odaklı yaklaşımlarına yönelik eleştirel değerlendirmelerin de yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Mısırlıların Avrupa'ya yönelik yaklaşımının bütünüyle idealize edilmiş bir bakış açısına dayanmadığını; aksine hayranlık, pragmatizm ve temkin unsurlarını birlikte barındıran çok katmanlı bir algı yapısı içerdiğini göstermektedir.

Çalışmada ayrıca Mısır'daki modernleşme deneyiminin yalnızca teknik reformlardan ibaret olmadığı; aynı zamanda Avrupa'ya ilişkin zihinsel ve kültürel algıların yeniden şekillenmesiyle bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur. “Efrenç” imgesinin Mısırlı entelektüellerin zihninde ilerleme, bilim ve modern devlet düzeniyle özdeşleşmesi, XIX. yüzyıl Arap düşünce dünyasında Avrupa'ya yönelik yeni yaklaşım biçimlerinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu yönüyle Avrupalı uzmanların Mısır'daki varlığı, yalnızca idarî ve askerî dönüşümleri değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel değişim süreçlerini de etkilemiştir.

Sonuç olarak çalışma, Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemindeki Mısır modernleşmesini, Avrupa merkezli bilgi ve uzmanlık aktarımının yerel idarî ve kültürel yapılarla etkileşimi çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu süreç, tek yönlü bir taklit ilişkisi şeklinde değil; seçici uyarılma, karşılıklı etkileşim ve pragmatik iş birliği dinamikleri üzerinden şekillenmiştir. Böylece makale, hem XIX. yüzyıl Mısır modernleşmesinin niteliğine hem de Mısırlıların Avrupa algısının dönüşümüne ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır.

Author Contributions

Mahmoud Ahmed contributed to the conception of the study, methodological design, data collection and analysis, interpretation of the findings, drafting of the manuscript, and subsequent revisions. The author read and approved the final version of the manuscript prior to publication.

Kaynaklar

- Al-Hajj, A. A. (2013). *Uşûl al-tarbiyah*. Dār al-Manāhij lil-Nashr wa-al-Tawzī‘. (in Arabic).
- Atallah, M. A. (2015). Tarsānat al-Iskandariyya. *Al-Abram*, 46981, 8. (in Arabic).
- At-Tantawi, M. A. (n.d.). Tārīkh ḥayātih. *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. (in Arabic).
- Ayyad, A. I. (1994). *Mu‘jam al-muṣṭalahāt al-lughawiyya wa-al-adabiyya*. al-Maktaba al-Akādīmiyya. (in Arabic).
- Barakat, W. (1988). al-Nashāt al-‘askarī li-Ḥilf Shamāl al-Aṭlasī fī Masrah ‘Amaliyyāt al-Baḥr al-Abyad al-Mutawassiṭ. *Majallat al-Fikr al-Istrātijī al-‘Arabī*, 23–24, 75–76. (in Arabic).
- Clot Bey, A. B. (1297). *Kunūz al-ṣiḥḥa wa-yawāqit al-minḥa* (M. Efendi eş-Şafī, Trans.). al-Maṭba‘a al-Kāstiliyya. (in Arabic).
- Clot Bey, A. B., & Bayle. (1833). *Al-qawl al-ṣarīḥ fī ‘ilm al-tashrīḥ* (Y. Anhourī, Trans.). Ṭab‘at Madrasat Abī Za‘bal al-Ṭibbiyya. (in Arabic).
- Courhan, C. G. (2015). *Al-‘alāqāt al-miṣriyya al-faransiyya fī ‘abd Muḥammad ‘Alī, 1805–1849* (N. H. Abdel Wahab, Trans.). al-Markaz al-Qawmī lil-Tarjama. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1827). *Dīwān al-tijāra wa-al-mabī‘āt* (Portfolio No. 4, Archive Code 000359-3013). Cairo, Egypt. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1837). *Muḥāfiẓ abḥāth fī al-ta‘līm* (Portfolio No. 61). Cairo, Egypt. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1843). *Muḥāfiẓ abḥāth fī al-tijāra* (Portfolio No. 50, File No. 1). Cairo, Egypt. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1844a). *Dīwān al-madāris: Ṣādīr ‘umūm al-madāris* (Register No. 1, Archive Code 000001-4001). Cairo, Egypt. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1844b). *Muḥāfiẓ abḥāth al-tijāra* (Portfolio No. 50, File No. 3). Cairo, Egypt. (in Arabic).
- Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (1910). *Abdeen Papers: Mudhakkira ‘an al-ta‘līm fī ‘abd Muḥammad ‘Alī* (Document No. 50, Portfolio No. 237, File No. 20, Archive Code 004656-0069). Cairo, Egypt. (in Arabic).

- El-Masri, H. M. (2004). *Mu‘jam al-dawla al-‘uthmāniyya* (1st ed.). Dar Al-Thaqafiyah. (in Arabic).
- El-Rafī, A. (1989). *Miṣr al-mujāhida fī al-‘aṣr al-ḥadīth: Min wilāyat Muḥammad ‘Alī ilā nihāyat ḥukm Sa‘īd* (3rd ed.). Darü'l-Hilāl. (in Arabic).
- El-Rifai, Z. (2003). *Fikrat al-dawla ‘inda Rifā‘a al-Ṭabṭāwī* (1st ed.). al-Maktaba al-‘Ilmiyya. (in Arabic).
- El-Rujabi, H. b. A. (1997). *Tārīkh al-waṣīr Muḥammad ‘Alī Bāshā* (D. Crescelius et al., Eds.). Dar Al-Afaq Al-Arabiya. (in Arabic).
- El-Şiyāl, C. (1951). *Tārīkh al-tarjama wa-al-ḥaraka al-thaqāfiyya fī ‘aṣr Muḥammad ‘Alī*. Dār al-Fikr al-‘Arabī. (in Arabic).
- El-Tunusī, M. b. Ö. (1850). *Tashḥīdh al-adhbān bi-sīrat bilād al-‘Arab wa-al-Sūdān*. Maṭba‘at Kīyīlīn. (in Arabic).
- Eş-Şiyāl, C. (1944). Duktūr Brūn wa-al-Shaykhān Muḥammad ‘Ayyād al-Ṭanṭāwī wa-Muḥammad ‘Umar al-Tūnisī. *Majallat Kulliyat al-Ādāb, Jami‘at Fu‘ād al-Anwāl*, 2, 182–185. (in Arabic).
- Goldschmidt, A., Jr. (2003). *Qāmūs tarājim Miṣr al-ḥadītha* (A. Bekir, Trans.; 1st ed.). al-Majlis al-A‘lā lil-Thaqāfa. (Original work published 2000). (in Arabic).
- Kār, S. (2015). *Bilādī: Ihya’ Miṣr Muḥammad ‘Alī Bāshā* (S. H. Ahmed, Ed.). Dār al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Kratchkovsky, I. (2013). *Ḥayāt al-Shaykh Muḥammad ‘Ayyād al-Ṭanṭāwī* (K. N. Awda, Trans.; A. Hamid Hasan et al., Notes). al-Markaz al-Qawmī lil-Tarjama. (in Arabic).
- Magdi, S. (1958). *Ḥiyat al-ḡamān bi-manāqib khādīm al-waṭan: Sīrat Rifā‘a Rāfi‘ al-Ṭabṭāwī* (C. eş-Şiyāl, Ed.). Maṭba‘at Muṣṭafā al-Bābī al-Ḥalabī. (in Arabic).
- Mubarak, A. (1989). *Ḥayātī* (A. R. Y. El Gamal, Notes). Maktabat al-Ādāb. (in Arabic).
- Mubarak, A. (2012). *Nukhbat al-fikr fī tadbīr Nīl Miṣr* (L. M. Salem, Ed.). Dār al-Kutub wa-al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Mubarak, A. (2014a). *Al-khiṭaṭ al-tanfiqiyya al-jadida li-Miṣr wa-al-Qāhira* (Vol. 1). Dār al-Kutub wa-al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Mubarak, A. (2014b). *Al-khiṭaṭ al-tanfiqiyya al-jadida li-Miṣr wa-al-Qāhira wa-mudunihā wa-bilādihā al-qadima wa-al-shahīra* (Vol. 13). Dār al-Kutub wa-al-Wathā’iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Rivlin, H. A. B. (2016). *Al-iqtisād wa-al-idāra fī Miṣr fī mustahall al-qarn al-tāsi‘ ‘ashar* (A. A. R. Mustafa & M. Al-Husseini, Trans.). al-Hay’a al-Miṣriyya al-‘Āmma lil-Kitāb. (Original work published 1961). (in Arabic).
- Sadık, J. H. (n.d.). *Qādat al-fikr al-ishtirākī*. al-Dār al-Qawmiyya li-l-Ṭibā‘a wa-al-Nashr. (in Arabic).

- Sammarco, A. (2006). *Wathā'iq al-bahriyya al-miṣriyya fī 'abd Muḥammad 'Alī: al-musāhama al-İtāliyya* (W. A. Al-Nahhas, Trans.). Dār al-Kutub wa-al-Wathā'iq al-Qawmiyya. (Original work published 1931). (in Arabic).
- Shaker, M. M. (1997). *Risāla fī al-ṭariq ilā thaqāfatina*. al-Hay'a al-Miṣriyya al-Āmma lil-Kitāb. (in Arabic).
- Solé, R. (2002). *Miṣr wa-la' Faransi* (L. Farag, Trans.). al-Hay'a al-Miṣriyya al-Āmma lil-Kitāb. (Original work published 1997). (in Arabic).
- Şukrî, M. F., al-'Anānî, 'A. al-M., & Khalîl, S. M. (2009). *Bina' dawlat Muḥammad 'Alī*. Dār al-Kutub wa-al-Wathā'iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Tahtawi, R. B. R. (2010). *Menābicü'l-elbâb el-Miṣriyye fī meḥābici'l-âdâb el-asriyye* (M. Labîb, Rev.). al-Hay'a al-Miṣriyya al-Āmma lil-Kitāb. (in Arabic).
- Tahtawi, R. B. R. (2013). *Takhlîṣ al-ibrîz fī talkhîṣ Bārîz*. Dār al-Kutub wa-al-Wathā'iq al-Qawmiyya. (in Arabic).
- Tawfiq, N. (2007). *Umm al-mamālik*. Dār al-Bustānî lil-Nashr wa-al-Tawzî'. (in Arabic).
- Zaydan, J. (1922). *Tarājim mashāhîr al-sharq fī al-qarn al-tāsi' 'asbar* (Vol. 2, 3rd ed.). El-Hilal. (in Arabic).
- Zaydan, J. (n.d.). *Tārīkh âdâb al-lugha al-'Arabiyya* (Vol. 4). Dar Al-Hilal. (in Arabic).